

Географічна шкільна екскурсія гідрологічними об'єктами південної частини Мезинського НПП

<https://doi.org/10.17721/2786-4561.2023.3.1-7/9>

Шинкарьов М.В., Дем'яненко С.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
niksinkarev91@gmail.com

Анотація. У статті розглянуто поняття «екскурсія». Висвітлено інформацію про класифікації та форми проведення екскурсій, вказано інструкцію, що регламентує основні безпекові та організаційні вимоги при проведенні екскурсійної діяльності зі школярами, визначено місце шкільних географічних екскурсій в освітніх програмах та рекомендаціях МОН. Проаналізовано природні умови Мезинського НПП. Визначено тему, мету, завдання екскурсії та доцільність її проведення, відібрано об'єкти показу та наданий їх опис, розроблено маршрут екскурсії та технологічну картку.

Ключові слова: екскурсія, географічна екскурсія, класифікація екскурсій, Мезинський НПП, річка Десна.

Geographical school excursion to the hydrological facilities of the southern part of the Mezin national nature park

Shynkarov M., Demianenko S.

Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine. niksinkarev91@gmail.com

Abstract. The article examines the concept of "excursion". Information about the classifications and forms of field trips is highlighted, the instructions regulating the basic safety and organizational requirements for conducting field trips with schoolchildren are indicated, the place of school geographical field trips in educational programs and recommendations of the Ministry of Education and Science. The natural conditions of the Mezynskyi National Nature Park have been analyzed. The theme, purpose, tasks of the excursion, for whom it is appropriate to conduct it, were determined, the objects of display were selected and their description was provided, the excursion route and technological card were developed.

Key words: excursion, geographical excursion, classification of excursions, Mezyn National Nature Park, the Desna River.

Вступ. У наш час – час новітніх технологій, прогресивних думок та розвитку наук – педагогіка не повинна залишатися на місці. Хоч зараз і можливо «подорожувати» в будь-який куточок Землі не покидаючи власної домівки, проте жоден піксель на моніторі пристрою не зможе замінити реальність та передати всю ту палітру емоцій, що здатне викликати в нас споглядання природної краси. Однією з таких можливостей споглядання наживо прекрасного є екскурсія.

Окрім естетичного задоволення потреб учнів, все ж головною метою учителя географії є саме навчально-виховний процес. Тож саме під час екскурсії відбувається накопичення в учнів змістових уявлень, які слугують основою для формування фізико – географічних і економіко – географічних понять. Екскурсії мають виключно важливе значення. Вони забезпечують зв'язок теорії з практикою, дають змогу показати учням наочно ті географічні об'єкти і явища, які в умовах школи неможливі для безпосереднього вивчення чи ознайомлення з ними. Це має велике значення для реалізації краєзнавчого принципу у викладанні географії.

Отже, об'єктом даної роботи є гідрологічні об'єкти Мезинського НПП, а предметом географічна шкільна екскурсійна діяльність в їх межах. Мета даної статті полягає в розробці власної шкільної географічної екскурсії на території Мезинського НПП.

Для успішного досягнення поставленої мети були сформовані наступні завдання:

- Структурувати класифікації та форми проведення екскурсій;
- Дослідити основні організаційні та безпекові вимоги для проведення шкільних екскурсій;
- Визначити місце екскурсій у навчальних програмах з географії;
- Дослідити природні умови та ресурси Мезинського НПП, як території для проведення екскурсії;
- Розробити власну шкільну географічну екскурсію.

Матеріали і методи досліджень. При написанні статті було використано такі загальні наукові методи дослідження як аналіз, узагальнення та систематизація знань наукових та методичних робіт, що присвячені темі екскурсійної діяльності в школі.

Результати та їх аналіз. У багатьох людей слово екскурсія асоціюється з відвідуванням певних історико-культурних об'єктів, та це визначення не є достатнім описом даного явища. У навчальному посібнику «Музеєзнавство» Рутинського М. Й. дано визначення поняття екскурсія. Екскурсією є процес наочного сприйняття довкілля, особливостей природи, сучасних та історичних об'єктів, елементів побуту, визначних місць певного регіону, міста чи його частини, природної території, музейної установи, що триває до 24 го (Rutynskyi M.I., 2008).

Стає очевидним, що екскурсійні об'єкти відбираються відповідно до мети та завдань, які ставить екскурсовод. Тому й існує різноманіття класифікацій та форм екскурсій. За змістом екскурсії поділяються на оглядові (багатопланові) і тематичні. За складом і кількістю учасників екскурсії поділяються на індивідуальні і групові; для місцевого населення і приїжджих туристів; дорослих і школярів тощо. За місцем проведення екскурсії бувають: міські, заміські, виробничі, музейні, комплексні. За засобами пересування пішохідні і з використанням різноманітних видів транспорту. За тривалістю екскурсії бувають від однієї академічної години (45 хв.) до доби (Rutynskyi M.I., 2008).

За формою проведення екскурсії виділяють такі як: екскурсія-масовка, екскурсія-прогулянка, екскурсія-лекція, екскурсія-концерт, екскурсія-спектакль, екскурсія-вистава, Екскурсія може розглядатися як форма навчальної роботи для різноманітних груп екскурсантів. Це може бути: екскурсія-консультація, екскурсія-демонстрація, екскурсія-урок, навчальна екскурсія (для спеціальної аудиторії), пробна екскурсія, показова екскурсія, рекламна екскурсія (Rutynskyi M.I., 2008).

Основним у будь-якій діяльності зі школярами – є забезпечення безпечних умов і екскурсійна робота не є виключенням. Саме тому дуже важливим є обізнаність у безпекових та організаційних вимогах. У 2014 році Міністерство освіти та науки України наказом від 02.10.2014 № 1124 затвердили Інструкцію щодо організації та проведення екскурсій і подорожей з учнівською та студентською молоддю, яка є основним регулюючим документом і визначає основні вимоги для проведення таких заходів навчальними закладами та органами управління освітою України (Instruktsiia, 2014).

Експерсії відіграють величезну роль у викладанні географії в школі, забезпечуючи вищу форму наочності в навчанні. Саме тому Міністерство освіти і науки України розробило для практичного використання методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу під час проведення навчальних експерсій та навчальної практики учнів загальноосвітніх навчальних закладів і рекомендувало орієнтовний перелік тематики навчальних експерсій. З географії рекомендовано проводити наступні практичні заняття та експерсії:

В 6 класі - це практичні заняття: «Орієнтування на місцевості», «Окомірне знімання з планшетом невеликої території», «Спостереження за погодою і опрацювання зібраних матеріалів», «Грунт і рослини» та «Ознайомлення з компонентами природи своєї місцевості»;

В 7 класі рекомендують провести «Експерсії на місцеві виробництва з питань енергозбереження», «Експерсія на деревообробне підприємство» «Експерсія - похід з метою ознайомлення з природою рідного краю»;

В 8 класі це - експерсія з метою збирання колекції місцевих гірських порід або вивчення особливостей їх видобутку у місцевому кар'єрі;

В 10 класі - «Експерсія на місцевий хлібокомбінат» і «Експерсія на сільськогосподарське виробництво» (Methodychni rekomendatsii, 2008).

Отримані, на географічній експерсії, знання мають подвійне значення: з одного боку, це знання географічних особливостей даних об'єктів і явищ, з іншого – вони служать прикладом для пізнання певного класу об'єктів і явищ, тобто є джерелом для утворення загальних понять. Так на експерсії в природу учні знайомляться з особливостями природи свого краю і разом з тим, на прикладі місцевої природи, пізнають загальні, властиві природі закономірності.

Саме тому аналіз природних умов певного регіону є дуже важливим кроком при розробці експерсії. Наявність тих чи інших природних об'єктів допомагає оцінити варіанти для створення експерсії певної тематики. Таким чином, абсолютно недоречним є проведення експерсії по гідрологічним об'єктам, якщо такі об'єкти в даній місцевості відсутні або ж представлені дуже малою кількістю, що не дозволить в повному обсязі розкрити тематику експерсії. Територія Мезинського НПП багата на водні ресурси, де головним гідрологічним об'єктом є річка Десна з притоками, заплавними озерами та озерами-старицями.

«Географічна шкільна експерсія гідрологічними об'єктами південної частини Мезинського НПП»

«Географічна шкільна експерсія гідрологічними об'єктами південної частини Мезинського НПП» розроблена згідно з чинною навчальною програмою географії для учнів 8 класу з метою закріплення та поглиблення знань із Розділу III «Природні умови та ресурси України», Теми 3 «Води суходолу і водні ресурси».

Мета експерсії : закріплення старих знань та отримання нових на базі гідрологічних об'єктів рідного краю; прищепити любов до природи рідного краю.

Завдання експерсії:

- Закріплення шкільних знань з теми «Води суходолу і водні ресурси України»;
- Дослідження гідрологічних об'єктів (річка, озеро) на місцевості;
- Аналіз взаємодій водних об'єктів із іншими природними компонентами;
- Розвиток навичок географічного аналізу та опису географічних об'єктів;
- Розвиток екологічної свідомості та виховання екологічної культури.

Проаналізувавши природні умови території, по якій планувалося проведення експерсії, стало очевидно, що вона має необхідну кількість гідрологічних об'єктів, що в достатньому обсязі розкривають відповідну тематику, представлену в програмі з географії для учнів 8 класу. Була сформована мета та завдання експерсії, а також для «Географічної шкільної експерсії гідрологічними об'єктами південної частини Мезинського НПП» були відібрані наступні об'єкти показу:

- № 1 – річка Десна

Обґрунтування включення в екскурсію: Одна з найбільших річок в Україні, найбільша та найдовша річка в регіоні. На базі річки можна подати інформацію про річкове живлення та режим, проблеми, що виникають внаслідок меандрування її русла, дослідити роль водних ресурсів для задоволення потреб суспільства та провести дослідження деяких фізичних властивостей води.

Основна інформація про об'єкт: Десна – ліва притока Дніпра, одна з найбільших річок України. Довжина становить 1130 км, із них в Україні 591 км. Починається Десна на Смоленській височині, впадає в Дніпро в районі Києва. На своєму шляху приймає 18 правих і 13 лівих приток, серед них найбільші – Снов, Сейм, Остер. Середня глибина – 2-4 м, максимальна – 17 м. Навесні річка розливається на декілька км, затоплюючи заплаву. Швидка течія розмиває береги, її води щорічно наносять тони мулу та піску, створюючи меандри та піщані коси. У минулому великі території лісів, що широкою смугою покривали береги річок, зникли в період меліорації. Десна – найчистіша із великих річок України, а її заплава – найменш відчула на собі негативний вплив людини. Навесні ця ріка розливається, затоплюючи луки та ліси, перетворюючи всі долини на озера, а підвищення – на острови. Над цією безмежністю води та зелені висяються порізані ярами, порослі лісом, уступи Деснянської тераси.

Негативні явища, що пов'язані з об'єктом: Внаслідок глобального потепління міліє, замулюється, берегам властиво заростання, за останні роки досить слабке весняне водопілля, що не дозволяє річці очистити себе й збагатити прибережні луки поживними речовинами. На ділянці екскурсії берег річки засаджений деревами для укріплення берегів.

- № 2 – озеро Бурчак

Обґрунтування включення в екскурсію: Це заплавне озеро, неподалік р. Десна, що дозволить розповісти про класифікацію таких озер, як вони утворюються та яким чином відбувається розміщення природних компонентів, відносно водних об'єктів.

Основна інформація про об'єкт: Заплавне озеро на березі річки Десна. Середня глибина 1,5 – 2 метри, максимальна глибина до 5 метрів. Площа поверхні 0,59 га. Тальвегами з'єднується з р. Десна та іншими озерами, що знаходяться на екскурсійному маршруті.

Негативні явища, що пов'язані з об'єктом: Внаслідок глобального потепління йде зменшення рівня води й процес висихання. На березі озера присутні повалені дерева, що є наслідком діяльності бобрів.

- № 3 – озеро Широке

Обґрунтування включення в екскурсію: Озеро Широке – наочна демонстрація процесу заболочення озер, також на базі озера можна пояснити закономірності розміщення рослин, зокрема латаття білого. *Основна інформація про об'єкт:* Заплавне озеро неподалік річки Десна. Середня глибина 1,5 метри, максимальна глибина 2 метри. Площа поверхні 5,3 га. Тальвегами з'єднується з р. Десна та іншими озерами, що знаходяться на екскурсійному маршруті. *Негативні явища, що пов'язані з об'єктом:* Внаслідок глобального потепління йде зменшення рівня води й процес висихання. Озеру притаманний процес заболочення.

- № 4 – озеро Попове

Обґрунтування включення в екскурсію: Дане озеро є озером-старицею, тож дає можливість пояснити учням, що це за озера, також планується розповідь про іхтіофауну даного озера та порівняння її з іншими водними об'єктами, що були пройдені на екскурсії. *Основна інформація про об'єкт:* Заплавне озеро неподалік річки Десна. Середня глибина 1,5 – 2 метри, максимальна глибина до 4 метрів. Площа поверхні 0,69 га. Тальвегами з'єднується з р. Десна та іншими озерами, що знаходяться на екскурсійному маршруті. *Негативні явища, що пов'язані з об'єктом:* Внаслідок глобального потепління йде зменшення рівня води й процес висихання.

Розроблений маршрут екскурсії (рис. 1) включає в себе як транспортну так і пішохідну частину. Загальна довжина маршруту становить 12,25 км, з яких 7,23 км – транспортна частина, що включає в себе під'їзд від КЗ «Черешенський ліцей» до місця початку екскурсії та повернення до навчального закладу від місця посадки на автобус. Пішохідна частина складає 5,02 км, що включає відстань від початку маршруту, перехід між об'єктами показу та прихід на місце посадки в автобус. Загальна прогнозована тривалість екскурсії 2 години 30 хвилин, з яких 10 хвилин складає переїзд на автобусі, 1 година 20 хвилин – пішохідна частина маршруту й 1 година – час на точках показу. Місце початку й завершення екскурсійного маршруту – КЗ «Черешенський ліцей».

Рис. 1. Картосхема маршруту екскурсії [розроблено авторами]

Для екскурсії була розроблена технологічна картка (Таблиця 1), що містить в собі дані про основні ділянки маршруту екскурсії, місця зупинок, об'єкти показу, що будуть демонструватись на точках показу та додаткові об'єкти, на які також буде звернена окрема увага, розписано прогнозований час екскурсії, включаючи переїзди на автобусі, переходи між точками показу та, безпосередньо, перебування на них, вказані основні підтеми, які будуть викладені під час екскурсійного маршруту, організаційні та методичні вказівки, що мають використовуватись та виконуватись під час екскурсії.

Таблиця 1. Технологічна картка екскурсії [укладено за результатами власних розробок авторів]

Маршрут	Зупинка	Об'єкти показу	Час	Найменування підтем та перелік основних питань	Організаційні вказівки	Методичні вказівки
Переїзд від КЗ «Черешенський ліцей» до місця початку екскурсії	Вихід із автобусу на місці початку пішого маршруту	-	переїзд – 3 хв	Вступне слово до екскурсії	Забезпечити безпечне перевезення групи в автобусі та дотримання правил дорожнього руху. Здійснювати організоване пересування групи.	Використовується прийом попереднього огляду.

Продовження таблиці 1

Маршрут	Зупинка	Об'єкти показу	Час	Найменування підтем та перелік основних питань	Організаційні вказівки	Методичні вказівки
Перехід від місця початку екскурсії до точки показу №1 (р. Десна) та перебування на точці показу № 1	Берег р. Десна	р. Десна, Додатково: берегоукріплювальні насадження тополь.	Перехід – 20 хв; Перебування – 25 хв	- Основна інформація про річку Десна; - Живлення та режими річки; - Меандрування річки та берегоукріплення; - Десна – напувальниця мільйонів; - Проведено вимірювання температури води, визначення її прозорості та запаху	Здійснювати організоване та безпечне пересування екскурсійної групи. На точці показу розташувати групу так, щоб було видно р. Десна та берегоукріплювальні насадження. Проконтролювати організований та почерговий підхід екскурсантів до берега водойми при виконанні практичного завдання. Можливе здійснення фотофіксації при бажанні екскурсантів.	Використовуються такі прийоми показу та розповіді як: прийом характеристики; прийом завдань; прийом перемикавання уваги; прийом зорового порівняння; прийом пояснення; прийом дослідження;
Перехід від точки показу № 1 (р. Десна) до точки показу № 2 (о. Бурчак) та перебування на точці показу № 2	Берег о. Бурчак	о. Бурчак, Додатково: нори бобрів на березі озера	Перехід – 20 хв; Перебування – 15 хв	- Що таке заплавне озеро? - Заплавні озера Чернігівщини - Озеро Бурчак - Озеро – домівка «санітарів лісу»	Здійснювати організоване та безпечне пересування екскурсійної групи. На точці показу розташувати групу так, щоб було видно о. Бурчак та протилежний обривистий берег. Можливе здійснення фотофіксації при бажанні екскурсантів.	Використовуються такі прийоми показу та розповіді як: прийом характеристики; прийом завдань; прийом перемикавання уваги; прийом запитання-відповідь;
Перехід від точки показу № 2 (о. Бурчак) до точки показу № 3 (о. Широке) та перебування на точці показу № 3	Берег о. Широке	о. Широке, Додатково: флора що його оточує та зарослі латаття білого на озері	Перехід – 10 хв; Перебування – 10 хв	- Озеро Широке; - процес заболочення озер та причини; - «Експансія» латаття білого.	Здійснювати організоване та безпечне пересування екскурсійної групи. На точці показу розташувати групу так, щоб було видно о. Широке та протилежний берег. Можливе здійснення фотофіксації при бажанні екскурсантів.	Використовуються такі прийоми показу та розповіді як: прийом характеристики; прийом локалізації подій; прийом переключення уваги; прийом попереднього огляду; прийом завдання-відповідь

Продовження таблиці 1

Маршрут	Зупинка	Об'єкти показу	Час	Найменування підтем та перелік основних питань	Організаційні вказівки	Методичні вказівки
Перехід від точки показу № 3 (о. Широке) до точки показу № 4 (о. Попове) та перебування на точці показу № 4 (закінчення інформаційної частини екскурсії)	Берег о. Попове	о. Попове	Перехід – 10 хв; Перебування – 10 хв	- Що таке озера-стариці - Озеро Попове - Іхтіофауна водних об'єктів екскурсії	На точці показу розташувати групу так, щоб було видно о. Попове. Можливе здійснення фотофіксації при бажанні екскурсантів.	Використовуються такі прийоми показу та розповіді як: прийом характеристики; прийом завдань; прийом словесного порівняння;
Перехід від точки показу № 4 (о. Попове) до місця посадки на автобус	Місце посадки на автобус	-	Перехід – 20 хв	-	Здійснювати організоване та безпечне пересування екскурсійної групи. Забезпечити безпечну посадку в автобус.	-
Переїзд від місця посадки на автобус до території КЗ «Черешенський ліцей»	Територія КЗ «Черешенський ліцей»	-	Переїзд – 7 хв	-	Забезпечити безпечне перевезення екскурсійної групи в автобусі.	-

Висновки. Отже, розробка шкільної екскурсії була багатокроковою послідовністю дій. На підставі аналізу природних умов було визначено доцільним проведення екскурсії по гідрологічним об'єктам даної місцевості.

Для формування групи екскурсантів була розглянута чинна шкільна програма з географії й визначено, що таку екскурсію доцільно проводити учням 8 класу для закріплення та поглиблення знань з Розділу III «Природні умови та ресурси України», Темі 3 «Води суходолу і водні ресурси». Були сформовані тема, мета та завдання екскурсії. Для повноцінного та логічного розкриття теми були відібрані наступні об'єкти показу: річка Десна, озеро Бурчак, озеро Широке, озеро Попове. Відповідно до відібраних об'єктів, була розроблена схема маршруту екскурсії та проведені підрахунки щодо загального кілометражу та хронометражу маршруту екскурсії, включно з часом перебування на точках показу. Загальна довжина маршруту становить 12,25 км, з яких 7,23 км – транспортна частина, 5,02 км - пішохідна частина. Загальна прогнозована тривалість екскурсії 2 години 30 хвилин. Далі був безпосередньо написаний текст екскурсії, що в повній мірі розкривав інформацію по визначених підтемах.

Список використаних джерел

Rutynskiy M.I. Muzeiznavstvo: navchalnyi posibnyk. - K.: Znannia, 2008. - 428 c.

Instruktsiia shchodo orhanizatsii ta provedennia ekskursii i podorozhei z uchnivskoiu ta studentskoiu moloddu : Nakaz MON Ukrainy vid 02.10.2014 r. № 1124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1341-14#Text>

Metodychni rekomendatsii shchodo orhanizatsii navchalno-vykhovnoho protsesu pid chas provedennia navchalnykh ekskursii ta navchalnoi praktyky uchniv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv Lyst MON № 1/9-61 vid 06.02.08 roku. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/2617/